

FOLOSIREA CUNOȘTINȚELOR DIN DOMENIUL ȘTIINȚELOR SOCIALE ÎN PROGRAMELE DE DEZVOLTARE (II)

Formularea politicilor de dezvoltare, diferită de procesul de elaborare a planului reprezintă un cu totul alt teren pentru utilizarea conceptelor sociologice și a instrumentelor de cercetare. Principiul important care trebuie subliniat, după cum ne amintea Solon Kimbail, se referă la conceptualizările fundamentale care îndrumă culegerea, organizarea și analiza datelor. Prin urmare, aceste conceptualizări trebuie să difere, în cazul activității aplicate din contextul unui plan, de, să zicem, exercițiul etnografic sau de conceptualizarea activității de formulare a unei politici. „Simplele conceptualizări: le descrierilor etnografice tradiționale furnizează inventare de elemente culturale, dar *sînt neadeccate* pentru scopurile politicii”. Cerețile și opțiunile metodologice de folosire a formulării politicii ca un „punct de acces” au fost discutate în detaliu și continuă să se aducă argumente favorabile atât din antropologie (vezi Weaver, 1985; Grilio și Rew, 1985), cît și din sociologie (vezi Hall și Midgley, 1988) deci nu vor mai fi repetate aici. Argumentul teoretic pentru situarea oamenilor în prim plan, în dezvoltare și elaborarea strategiilor în jurul agentului social, nu pornindu-se de la factorii tehnici, privește, în primul rînd, crearea *politicii* de dezvoltare și, în al doilea rînd, proiectul *planului*.

Cuprinderea cunoștințelor socio-antropologice în politicile de dezvoltare este calea cea mai bună de folosire a acestui sistem de cunoștințe, cu mult mai eficace decît influențarea unuia sau altuia din elementele planului. Ea are un efect *multiplicativ*, care se datorează recunoașterii instituționalizate a variabilelor socio-culturale în programele reale, care urmează formulării politicii. Implicit și explicit, cunoștințele din domeniul științelor sociale sînt folosite pe scară largă în programe și planuri specifice. Iată două exemple din experiența activității sociologice a Băncii Mondiale, care ilustrează cele arătate anterior.

Primul, se referă la elaborarea unei politici bine informate sociologic, pentru planurile care determină deplasarea și reasezarea involuntară a populației. Deplasările forțate, impuse de construirea barajelor, șoselelor, porturilor, etc. distrug așezările omenești cît și modul de producție anterior al oamenilor, fărimitează rețelele comunității și modelele de organizare socială, generînd dezrădăcinare și sărăcie. Gravitatea acestor consecințe negative se combină și cu proporția mutărilor forțate din cadrul anumitor planuri: de exemplu, barajele de la Narmada Șardar Sarovar și Almatti, din India, vor dizloca aproximativ 90 000 și respectiv 150 000 de oameni. Barajele recent construite la Cirata și Saguling din Indonezia au dus la mutarea a 50 000 și respectiv 60 000 de oameni, de asemenea, barajele Kayraktepe și Atatürk din Turcia au dizlocat 20 000 și respectiv 55 000 de oameni, iar cele din Brazilia, de la Sobradinho și Itaparica, 65 000 și respectiv 45 000 de oameni.

Mulți ani la rând, antropologii și sociologii au întreprins cercetări și au emis teorii privind reacțiile oamenilor și consecințele care decurgeau din mutările exogene forțate. Oricum, existența „cunoștințelor teoretice” despre reșezarea involuntară nu a prea avut influență asupra guvernelor și organismelor forțate. S-au tot scris studii și cărți de către specialiștii în sociologie, dar acestea nu au fost transformate în metodologii necesare acțiunilor sociale și au avut un efect minor: ele au fost ignorate de oficialitățile care răspundeau de programele de mutare obligatorie. Politicile de dezvoltare ale majorității guvernelor și organismelor, incluzând și Banca Mondială, nu au formulat nici-o cerere clară ca operațiunile de reșezare involuntară să se facă după criterii stringente bazate pe cunoștințele sociologice; în general, mutarea oamenilor era întotdeauna o idee la care nu se gîndea nimeni. Această lipsă de planificare documentată sociologic a fost constatată în timpul fazelor de implementare a planului, avînd ca urmare reșezarea neplanificată și nefinanțată, cu efectele dezastuoase ale unei operații de ruinare, în ultimul moment. Ceea ce lipsea în primul rînd nu era „mai multă cercetare pentru o mai bună cunoaștere”. Cunoștințele sociologice deja acumulate nu erau cuprinse într-o politică instituționalizată de reșezare involuntară, care ar fi putut îndruma organismele implicate în reșezarea forțată.

Punctul de cotitură important a apărut cînd, pentru prima dată, acest sistem de cunoștințe a fost transpus în direcțiile de acțiune adoptate de Banca Mondială ca o declarație explicită a politicii, referitoare la „rezultatele sociale” legate de reșezarea involuntară. Inițial, această acțiune s-a produs în anii 1979—1980 (cînd a fost publicată prima declarație) urmată de noi documente întăritoare, în 1986—1988. Formularea acestei politici se baza pe cunoștințele sociologice. Politica aceasta stipulează că, planificarea, pentru planurile care cuprind reșezarea va trebui să înceapă efectiv, prin „situarea oamenilor în prim plan”, contribuind la restabilirea standardelor de viață și a capacității productive a celor mutați, o preocupare favorizînd reșezările în grupuri și ocrotînd interesele populațiilor stabilite temporar.

Odată instituită și întărită politica reșezării tradiționale, tipul de cunoștințe sociologice care documentează politica a devenit foarte căutat.

Politica propriu-zisă preserie în mod clar folosirea acestor cunoștințe specializate și de fapt a reprezentat pîrghia care a contribuit la transpunerea „cunoștințelor teoretice” în practică. Cunoștințele existente deja de acum 20 de ani, dar ignorate sau subestimate, au început să fie brusc utilizate (astfel confirmîndu-se observația lui Zuckermann că, științele sociale oferă informații politicii „într-un mod mai difuz” decît cele fizice și biologice „presupunînd intervale mai lungi și sfere de influență mai complexe”). De exemplu, între 1985—1989 cîteva sute de misiuni de cercetare pe teren incluzînd unul sau mai mulți antropologi / sociologi au fost trimise de Banca Mondială pentru planurile de dezvoltare care implicau și deplasarea forțată a populației, în scopul sprijinirii, pregătirii, estimării sau implementării / supravegherii operațiilor de reșezare la nivelele cuprinse în politica respectivă. Această implicare a sociologilor / antropologilor în activitatea legată de reșezare”, în sutele de planuri finanțate de Banca Mondială în lume, reprezintă azi, densitatea cea mai mare a

prezenței antropologice într-un singur sector de activitate al Băncii Mondiale, comparată cu oricare altă perioadă similară.

Deși, întotdeauna, reșezarea presupune probleme formidabile, rezultatele contribuțiilor sociologice sînt reale, măsurabile după cîteva dimensiuni: noi abordări, planificare ameliorată a proceselor de reșezare, alocare sporită pentru resursele de investiții, o mai mare ocrotire a intereselor numeroșilor oameni afectați de respectiva acțiune de mutare. Ceea ce nu înseamnă însă că, analiștii sociali nu fac și ei greșeli și că, este suficient să se mobilizeze cunoștințele sociale pentru rezolvarea tuturor problemelor majore care apar în astfel de planuri de dezvoltare.

Un alt exemplu de politică sociologic documentată îl reprezintă adoptarea de către Banca Mondială a direcțiilor de orientare a politicii sale privind populațiile tribale din planurile finanțate de Bancă. Bazate direct pe cunoștințele antropologice, aceste direcții de orientare au contribuit nemijlocit la o mai bună protecție a identității culturale și a drepturilor socio-economice — mai ales a demarcării drepturilor asupra pămîntului — ale grupărilor tribale vulnerabile, care locuiau pe suprafețele cuprinse în planurile de dezvoltare. Această politică a dus la operarea unor corecții în planurile finanțate de Bancă și în tratamentul aplicat grupărilor tribale de către multe agenții de împrumut, stimulînd în același timp și adoptarea noii legislații referitoare la populațiile tribale din unele țări.

V. Metodologii ale acțiunii sociale

Nevoia de a trece, dincolo de explicații, la acțiune, dincolo de evaluări la recomandări, impune cerințe care fac ca practicarea sociologiei și antropologiei aplicate să reprezinte o inițiativă *distinctă*. Ea nu este o știință în sensul clasic al cuvîntului și adesea, nu poate fi corelată nici cu formularea unei politici. Este pur și simplu o activitate sociologică sau antropologică aplicată, care generează „produse” noi și valoroase, diferite de cele tipice cercetării științifice.

Conceptul de „specialist în științe sociale aplicate” care nu face „știință” poate să pară la început, paradoxal, dar contradicția este doar aparentă. Activitatea de științe sociale aplicate adesea depășește, pentru profesioniști limitele studiilor lor în domeniul științelor sociale, cît și limitele disciplinei însăși. Unii dintre cei ce se ocupă cu studiul evaluării impactului social și al mediului ambiant, de pildă, au realizat că „procesul de evaluare nu este ... nici știință, nici politică, cu toate că gîndirea tradițională o consideră drept un procedeu științific care pune bazele unei politici bine informate”. Într-adevăr, acest lucru este adevărat nu numai pentru studiile de evaluare, ci pentru o parte mult mai mare a activității sociologice și antropologice.

În plus, o bună parte a activității antropologice aplicate nu poate fi denumită *cercetare* aplicată, cum este adesea etichetată, deoarece nu neapărat orice aplicare a cunoștințelor antropologice implică o nouă cercetare. Totuși, această opinie nu este împărtășită de toți cei care se ocupă de sociologia sau antropologia aplicată și o mai mare înțelegere a *caracterului* acestui efort ar ajuta foarte mult această subramură. Dar dacă acest punct

de vedere este acceptat, reiese clar că trebuie să se inventeze și definească noile tipuri de „produse” ale activității științelor sociale aplicate.

Un astfel de produs ar putea fi elaborarea *metodologiilor pentru acțiunea socială*. Aceste metodologii pot fi considerate ca un fel de produs al științelor sociale aplicate, intermediar între activitatea generală a politicii și analiza socială a planului (sau cazului) individual. Deși este important să contribuim la definirea politicilor de dezvoltare largă sau fragmentată, care indică direcții și scopuri, totuși nu putem uita că politica nu articulează neapărat metodologii detaliate de acțiune pentru atingerea respectivelor scopuri. Pe de altă parte, analizele centrate pe planuri sînt și trebuie să fie în concordanță cu condițiile date. Totuși, multe procese sociale din cadrul unor programe au aceleași caracteristici de bază și prin urmare, tipurile de acțiuni sociale solicitate sînt, în esență, similare. În situațiile mai mult sau mai puțin repetate (rezervînd condiții diferite), elaborarea metodologiilor de acțiune socială poate completa ceea ce lipsește atît din analiza generală a politicii, cît și din analiza socială a unui segment din plan. Astfel de metodologii pot (trebuie) să fie adaptate situațiilor sociale astfel făcînd operative abordările încercate și evitînd repetarea aceleiași activități.

Un caz în discuție, care demonstrează necesitatea acută a unor metodologii de acțiune socială o reprezintă impasul planificării participative în dezvoltarea rurală. Printre obstacole se numără și absența unei metodologii de organizare a participării oamenilor. Acum, auzim adesea declarații de sprijinire a abordărilor participative din partea politicienilor, planificatorilor, economiștilor și tehnocraților. Socio-antropologii nu trebuie să confunde aceste abordări cu planificarea participativă reală, deoarece, la umbra retoricii cosmetice, planificarea tehnocrată continuă să predomine. Retorica de intenție este totuși cu mult înaintea proiectului de promovare a participării prin acțiune.

Totuși, nu numai reprezentanții guvernelor sau planificatorii sînt cei care dezaproabă această divergență. Antropologii și sociologii au fost ocupați cu susținerea participării, în loc să elaboreze tehnicile sociale de organizare a acesteia. Dar, fără un know-how de organizare, participarea va rămîne doar o ideologie închisă, lipsită de tehnologie socială. Într-adevăr, multe țări în curs de dezvoltare au regimuri autoritare care pun picăcie structurale și politice participării, dar adesea se poate realiza participarea în limitele existente. Noi trebuie să punem și să răspundem întrebărilor pragmatice. Științele sociale sînt în măsură să ofere o metodologie de organizare a participării reale în diferitele contexte culturale ?

Sociologii posedă procedee și metode care să poată fi transferate planificatorilor și conducătorilor ? Ce trebuie făcut în timpul pregătirii planului pentru a întocmi planul în așa fel încît să scoată în relief și să depindă de participare ? Ce trebuie făcut în timpul fazei de implementare pentru organizarea participării ?

O interesantă inițiativă de proiectare a unei astfel de metodologii sociale a fost luată de un grup de antropologi, sociologi și planificatori din cadrul planului de dezvoltare *PIDER* din Mexic. În ciuda multor divergențe echipa a elaborat un model de planificare cu investiție participativă la nivelul comunității și al municipalității.

Ei doreau să înlocuiască hotărârile paterne impuse de sus, cu o metodologie de sprijinire a propunerilor și preferințelor fermierilor și de mobilizare a inițiativei și resurselor lor materiale. Noutatea constă în dezvoltarea acestui model nu printr-o acțiune *de birou*, ci *prin cercetare* și verificări reale pe teren, experiențe de planificare în cadrul comunității umate de reveniri la organismele de conducere. „Produsul”, noua metodologie, consta dintr-un cadru conceptual și un set de procedee, reguli și abordări care reprezentau estimările făcute pe teren, schimb de informații și interacțiunea structurată dintre experții locali și cei din afară. S-au elaborat directive de aplicare și manuale pentru planificatori. Această metodologie a fost apoi aplicată nu numai în multe zone *PIDER*, dar și la planificarea necesară întregului stat Zacatecas (peste 1 000 de municipalități). O astfel de abordare se poate reproduce și în alte contexte unde este nevoie de cercetări de acțiune pentru aceste rezultate, folosind o pricepere asemănătoare a științelor sociale.

Interesul pentru crearea unor astfel de metodologii utilizabile în intervențiile pentru dezvoltare este în continuă creștere. Pe baza cercetărilor de teren, Institutul de Antropologie a Dezvoltării (IDA) a elaborat o metodologie pentru identificarea locurilor optime de amplasare a puțurilor de mare adâncime pentru alimentarea cu apă potabilă a gospodăriilor rurale dispersate și a micilor așezări din Tunisia centrală. Metodologia, reprezentată printr-o serie de hărți tematice cuprinzând o imagine din satelit, utilizează criteriile sociologice, demografice și de utilizare a pământului cît și cele mai obișnuite criterii hidrologice și financiare și ia în considerare dezvoltarea planificată a populației, diviziunile politice/administrative și capacitățile ambientale. Institutul a sfătuit guvernul să creeze grupuri organizate și autonome de consumatori ai apei potabile „*Unités d'Autogestion*”, care să-și asume responsabilitatea pentru funcționarea și întreținerea noilor puncte de livrare a apei, perceperea taxelor și acordarea suplimentelor de apă.

Această metodologie socială s-a dovedit atât de eficientă, încît guvernul Tunisiei a invitat IDA să participe la elaborarea unei strategii naționale pentru grupele de consumatori ai apei, pe baza modelului din Tunisia centrală.

Un alt exemplu îl reprezintă zona planului Gal Oya din Sri Lanka. Pe baza descoperirilor anterioare din sociologia irigațiilor și a cercetărilor din zonă, o echipă condusă de Uphoff a pus la punct, în colaborare cu asociațiile locale de consumatori ai apei, o metodologie socială pentru determinarea capacității grupurilor mici de a-și asuma sarcinile de dezvoltare și pentru întărirea acestei capacități.

Un domeniu care necesită urgent crearea unor astfel de metodologii este formarea unor organizații ale țărănimii. În toată lumea, gradul de organizare convențională în comunitățile rurale este mult sub cel al populațiilor urbane. Aceasta este o trăsătură fundamentală a subdezvoltării rurale care explică în mare măsură vulnerabilitatea societăților rurale. Multe programe rurale dau greș din lipsă de organizații ale țărănimii, capabile să încurajeze acțiunile colective (aceleași programe încearcă, adesea, să creeze organizații care să adune și să sporească posibilitățile indivizilor). Organizațiile fermierilor, asociațiile pastorale, grupurile de credit, și organizațiile consumatorilor de apă, de exemplu, sînt toate foarte necesare

pentru dezvoltare, dar metodele și cunoștințele care să ajute la răspîndirea lor pe scară largă, nu au fost încă sistematizate și puse la dispoziția tuturor celor interesați. Organizațiile care există în societățile tradiționale servesc multor scopuri și pot fi, uneori, utilizate ca matrice pentru crearea unor organizații convenționale, mai puternice. Organizațiile sociale de mare eficiență nu sînt mai puțin importante pentru dezvoltare decît varietățile de culturi de mare productivitate, iar agricultura intensivă nu se poate realiza fără organizații umane intensive. Metodologiile sociologice de înființare a organizațiilor fermierilor sau de revitalizare a celor existente sînt foarte puțin numeroase. Sociologii și antropologii trebuie să recunoască acest domeniu ca fiind foarte vast pentru determinarea inovațiilor instituționale.

Există, firește, probleme epistemologice și etice complexe, privind aceste metodologii, cum ar fi cele menționate în exemplele anterioare din Mexic, Tunisia și Sri Lanka. Vor fi ele valabile funcțional față de culturile respective? Orice extrapolare va necesita adaptări de încercare și procese de învățare necesare, înainte de a fi puse în aplicare.

Legitimitatea etică de pregătire a unor astfel de metodologii este pusă la îndoială de unii, deoarece, pe un plan mai general, valabilitatea și legitimitatea cercetării de acțiune a fost, de asemenea, contestată și apărută în dezbateri repetate din cadrul comunității științelor sociale profesionale. Negarea pe baze etice a legitimității angajării în elaborarea politicii și a activității prin programe a subminat în loc să intensifice influența transformatoare a sociologiei. După cum au subliniat mulți sociologi, în mod corect, dată fiind „enormitatea stării sociale precare în vremurile moderne . . . este imposibil, din punct de vedere moral, să se adopte o atitudine neintervenționistă cînd suferința umană este atotcuprinzătoare iar tehnologia sociologică dispune de legături ameliorante”. Deși aceste probleme nu sînt discutate în prezenta lucrare, în detaliu, eu consider că activitatea sociologică orientată spre acțiune este legitimă din punct de vedere etic și că, astfel de metodologii de acțiune, documentate din punct de vedere sociologic, sînt realizabile din punct de vedere epistemologic. Extinderea simetriei contraculturilor în modelele de producție agrară și în structurile sociale pun atît bazele și fixează limitele acestei realizări.

În general, aceste noi produse ale științei aplicate incluzînd și instrumentele metodologice sînt insuficiente și elaborate mai mult la intîmplare decît printr-un proiect. Acest lucru oglindește gradul de subdezvoltare al antropologiei și sociologiei dezvoltării. De asemenea, situația reflectă și faptul că principala tendință academică a acestor discipline nu acordă prea multă atenție elaborării explicite a tezelor teoretice și epistemologice din domeniile lor aplicate.

La începutul anilor '80, o largă revizuire a progreselor înregistrate în antropologia dezvoltării a dus la concluzia că „antropologii care lucrau în domeniul dezvoltării nu au creat încă o sub-disciplină academică, antropologia dezvoltării”, deoarece, activitatea lor nu se caracteriza printr-un sistem coerent sau distinct de teorii, concepte și metode. Cu toate acestea, „antropologia dezvoltării a devenit o profesie incipientă și un teren de studiu . . . (și) a produs un sistem de descoperiri tehnic documentate și independente”. La fel s-ar putea spune și despre sociologia dezvoltării, deși activitatea teoretică referitoare la conceptele privind dezvoltarea este

cu mult mai avansată. Mai mult chiar, între sociologii și antropologii care lucrează în domeniul dezvoltării schimbul intelectual și asocierea lor sînt foarte slabe. Dacă în anii '80 s-au înregistrat progrese importante pe linia acumulării elementelor necesare creării unei „subdiscipline”, la începutul anilor '90 nevoia existenței unui sistem distinct de teorii, concepte și metode este la fel de acută.

Contribuția idiosincronică a unui antropolog sau sociolog la un anumit proiect poate fi foarte valoroasă, dar, dacă ea este produsul unui singur individ doar, nicidecum translația unei metodologii sistematice, va rămîne doar un fragment, particularizat al întregului. Organismele de dezvoltare, adesea, sînt nevoite să se bazeze doar pe aptitudinile proprii ale unui singur sociolog, pe relativitatea inspirației acestuia în domeniu, nicidecum pe instrumentele conceptuale și metodologice ale disciplinei. De unde se poate vedea înapoierea disciplinei însăși. Cu toate că intuiția, creativitatea și judecățile ad-hoc ale analistului social sînt foarte necesare pentru plan (și ajută la dezvoltarea disciplinei), pe durată mai mare, este important să existe un *stoc sistematic de know-how sociologic* care poate fi transferat și utilizat în activitatea propriu-zisă, atît de sociologi cît și de ne-sociologi. Dacă astfel de metodologii nu sînt dezvoltate, științele care studiază comportamentul legat de dezvoltare, vor progresa lent.

VI. Două modele : „Iluminismul” și „ingineria socială” *

În discutarea modului în care cunoștințele sociologice pot influența mai eficient societatea, se face adesea distincție între două modele : „*modelul iluminist*” și „*modelul ingineriei*”. În general, diferențele dintre cele două modele sînt subliniate atunci cînd este trecută cu vederea complementaritatea lor. „Iluminismul” se bazează pe răspîndirea cunoștințelor sociologice prin intermediul învățămîntului, ceea ce reprezintă o strategie utilă, dar insuficientă. Iluminismul implică o cale sinuoasă, nesigură și lentă de returnare a avantajelor cunoștințelor sociale, societății și de influențare a progresului acesteia. Mai mult chiar, modelul iluminist postulează răspîndirea descoperirilor și concluziilor ca existente în sociologia academică dar nu răspunde nevoii de introducere în circuitul de funcționare a cunoștințelor sociale, în scopuri de acțiune. Din aceste motive, este nevoie de complementaritatea celor două modele. Modelul de acțiune al ingineriei sociale se bazează pe cunoașterea structurii și dinamicii sociale. Postulează trecerea cunoștințelor sociologice în noi know-how-uri și instrumente de transformare și folosește aceste cunoștințe deliberat, pentru organizarea noilor acțiuni și relații sociale.

Un timp, sociologii au evitat să folosească acest concept de inginerie socială pentru a nu ajunge la duble interpretări eronate ale sociologiei aplicate, ca manipulare sau paternalism condescendent. Mai tîrziu, totuși, pe măsură ce a început să se maturizeze orientarea spre acțiune, în cercetarea socială, termenul a revenit, cu o nouă vigoare intelectuală și s-a dovedit a fi util.

De fapt, după cum spunea Hirschman, ideea ingineriei sociale și a perfectibilității ordinii sociale a apărut, pentru prima oară pe culmea gîndirii radicale și a acțiunii revoluționare, și anume, într-o vreme cînd „era

* engineering = cercetare științifică și inginerie tehnologică

... o noutate să gîndești că fericirea umană poate fi *construită* prin schimbarea ordinii sociale. De atunci încoace, cunoștințele sociale au evoluat, s-au extins și s-au adîncit pînă într-atît, încît pot fi tot mai mult folosite drept îndrumare în planificare și mijloace de democratizare a însăși procesului de planificare înlesnind o mai mare participare a agenților dezvoltării. Semnificația ingineriei sociale este acceptată din punct de vedere etic și profesional. Ceea ce trebuie evitat nu se referă la ingineria socială propriu-zisă, ci la folosirea sa abuzivă în scopuri reprobabile.

După cum Rossi și White o defineau: „Ingineria socială constă în încercările de utilizare a sistemului de cunoștințe sociologice în scopul politicilor sau instituțiilor de a realiza anumite obiective. Ingineria socială poate fi pusă în slujba unui organism orientat spre o anumite misiune sau a unor grupuri care se opun structurii organizatorice existente, sau poate fi independentă de ele. Cînd este dirijată în apropierea centrelor de elaborare a politicii, este adesea denumită analiza politicii sociale ... Cînd este practică de grupuri care se opun regimurilor curente, ingineria socială se transformă în critică socială”.

Este important de consemnat că, astăzi, ingineria socială nu reprezintă monopolul sociologilor. De fapt, aceștia se ocupă prea puțin de „ingineria socială” care intervine, în mod inevitabil în orice hotărîre de plan sau politică socială, în societatea contemporană.

Atunci cînd, tehnicienii, economiștii sau directorii iau decizii în legătură cu un program de dezvoltare fără a consulta în prealabil și un sociolog, ei fac o inginerie socială, ad-hoc. Cînd, ulterior, implementează planul respectiv, din nou fac inginerie socială. Totuși, adesea, nu sînt nici măcar conștienți că cel puțin o fărîmă din ceea ce fac aparține ingineriei sociale, la fel cum celebrul domn Jourdain al lui Molière nu era conștient că face proză, zilnic, prin simplul fapt că vorbește. Totuși, așa cum domnul Jourdain făcea o proză agramată și impleticită, la fel, planificatorii și tehnicienii din zilele noastre fac adesea o inginerie socială slabă, nefondată pe competența profesională, care decurge din cunoștințele sociologice și antropologice.

Organismele de planificare sau sistemele politice trebuie să realizeze necesitatea de a se baza pe inginerii mecanici pentru a face inginerie socială. De asemenea, trebuie să asigure același nivel de competență profesională pentru componentele sociale ale planurilor, cum o asigură pentru componentele tehnice. Sociologul care lucrează în sociologia aplicată și, în mod responsabil, se preocupă de problema ingineriei sociale prin planificarea pentru dezvoltare socială, de exemplu, face un serviciu foarte important: înlocuiește amatorismul și eticheta „fă-o singur” a ingineriei sociale a nesociologului cu instrumentele specifice cunoașterii și înțelegerii sociale, oferite de un cîmp de expertiză profesională. Firește, ingineria socială nu hotărîște și nici nu stabilește *telurile* dezvoltării, dar înțelegînd lîmpede ceea ce înseamnă „situarea oamenilor în prim plan”, poate fi utilizată pentru reprezentarea relațiilor existente între mijloace și scopuri în cadrul programelor. De exemplu, în programele de dezvoltare rurală care vizează pauperitatea, ea poate oferi strategii optime pentru atenuarea acesteia. O altă zonă se referă la instituțiile locale, unde, sistemele de conducere neconvențională identificate cu ajutorul analizei etnografice pot furniza structuri eficiente pentru îmbogățirea satelor.

Deși ingineria socială reprezintă numai o cale prin care științele care studiază comportamentul pot influența acțiunea socială, ea este cea care obligă socio-antropologii să coboare din sfera generalităților pentru a realiza know-how-uri veridice și funcționale. De asemenea, ingineria socială impune specialiștilor în științe sociale să judece cu atenție consecințele recomandărilor lor și să nu considere că ei cunosc prea bine ceea ce este cel mai bine pentru oameni. În acest sens, sociologul nu trebuie să se limiteze doar la rolul său de a da soluții de expert ci să se erijeze și în mediator, a cărei principală sarcină este de a elibera și a folosi uriașul potențial inovator al „celor cuprinși în plan”. Sociologul este singurul tip de expert care este format profesional pentru a „asculta oamenii”. Astfel, cunoștințele sociale dezvoltate în acest mod devin un „sistem auditiv” capabil să amplifice ascultarea și pentru directori și cei care se ocupă cu elaborarea politicii.

Cercetătorii din domeniul dezvoltării se află în mari dileme și se confruntă cu multe probleme în ingineria socială. Câteodată sînt nevoiți să facă multe compromisuri în căutarea datelor, să treacă peste parametri necunoscuți și, cu toate acestea, să emită cele mai bune judecăți și să dea cele mai bune sfaturi, dispunînd de o informație imperfectă. Dar, practic este imposibil să știi mereu totul, înainte de a face ceva. Dilemele generate de cunoașterea incompletă sînt fondate cînd sînt recunoscute în mod realist, fără plîngerii exagerate referitoare la „științificitatea” a tot ceea ce se face sub auspiciile antropologiei și sociologiei dezvoltării. Trebuie să se acorde atenție introducerii mecanismelor de învățare și procedurilor de adaptare flexibilă. Observațiile critice referitoare la procesul planificării nu vor permite niciodată existența unui cadru ideal de generare și utilizare a cunoștințelor sociale.

Sociologii și antropologii cu experiență au luptat împotriva acestor observații critice, subliniind nevoia continuării activității aplicate, în ciuda imperfecțiunii cunoștințelor, care trebuie depășită. Herbert H. Gans, reflectînd propria-i activitate de sociolog-planificator și-n același timp de învățat „atestat” a descris foarte bine dilemele profesioniștilor și nevoia unor răspunsuri creatoare :

„Majoritatea problemelor la care trebuie să se găsească răspuns înainte de a se proceda la planificare, pe bază rațională, nu au fost studiate suficient ; totuși, planificatorii nu pot aștepta rezultatele altor cercetări. Sociologii care participă la programele cu mobilitate dirijată trebuie să poată atrage concluzii bazate pe cercetările trecute, o cantitate mică de observații și multe ipoteze neconformiste, ceea ce înseamnă, să meargă pe ghicite. Ei trebuie să joace mai departe, fiind dornici să obțină produse din această abordare total neștiințifică, în programele experimentale. Nu există nici-o îndoială că acest tip de efort sociologic îl va expune pe profesionist criticilor colegilor săi întru disciplină, sub motiv că e neștiințific sau controversat, dar va fi contracarat de recunoașterea și abandonarea unui vechi stereotip referitor la reaua-voință a sociologului de a ajunge la concluzii favorabile planificatorului. Mai mult, sociologul va trebui să actualizeze conceptele cu care lucrează astfel încît să poată da răspunsuri la problemele puse în plan, în felul acesta ajungîndu-se la idei și tehnici pentru programele de acțiune”.

Deschizînd noi căi, prin munea lor cu variabilele culturale ale principalelor programe de dezvoltare, cercetătorii din domeniul sociologiei

aplicate au rara ocazie să facă „invenții sociale”, dacă ar fi să utilizăm termenul ales de White; iată ce fac ei, de pildă, când trasează „noi procedee de structurare a interacțiunilor și activităților umane cât și relațiile oamenilor cu mediul natural și social” sau când perfecționează noi „structuri stimulative” apte să ajute la îmbunătățirea implicării agenților sociali în activitățile de dezvoltare deliberată.

Fără să minimalizeze atenția impusă de cunoștințele limitate, sociologii trebuie să devină mai prescriptivi. Sociologii și antropologii au adesea sute de „*nu*”-uri și numai câteva „*da*”-uri. Concentrându-se asupra proiectului și execuției programului ca puncte de acces, sociologii se vor strădui să fie mai pragmatici, mai utili și mai maleabili în activitatea de dezvoltare. De asemenea vor fi la curent cu variabilele și relațiile care, altfel le-ar fi scăpat din atenție.

Pe scurt, argumentul meu general este că, cei ce se ocupă de sociologia aplicată trebuie să învețe cum să creeze noi produse utilizabile de către profesioniștii dezvoltării. Aceste noi produse nu trebuie considerate ca substitute ale celor tradiționale, din cercetare (cum ar fi taxonomiile, ipotezele explicative, concepte și teorii) ci ca suplimente ale acestora, reprezentate fiind de metodologiile pentru acțiune socială. Astfel de noi produse și abordări ale sociologiei, fie că sînt denumite tehnologii sociale, inginerie socială, sociotehnici sau după terminologia lui Firth, inginerie umană — vor răspunde nevoilor dezvoltării determinate, vor îmbogăți spectrul tradițional al produselor științelor sociale, cunoștințele sociale fiind mai eficiente. Domeniul acestor contribuții creatoare este virtual nelimitat, iar nevoia de ele este urgentă.

VII. Instituționalizarea științelor sociale ale dezvoltării

Pentru a crea noi produse intelectuale, disciplinele sociale neeconomice trebuie să ducă o activitate susținută în domeniul lor. Extinderea cercetărilor și o mai mare atenție acordată propriei lor instituționalizări reprezintă obiective de importanță majoră.

Noi zone de cercetare și rezultate apar în cadrul sociologiei și al antropologiei cât și la frontiera dintre acestea și celelalte științe: sociologia agriculturii; administrarea resurselor proprietății comune; acțiunea colectivă; cercetarea sistemelor agricole; sociologia recoltei; exploatare forestieră socială; rolul statului și al altor organizații neguvernamentale în cadrul dezvoltării, etc. ... Fiecare dintre aceste zone de cercetare este importantă pentru dezvoltarea determinată și deține un potențial remarcabil pentru extinderea cercetării sociale aplicate.

Metafora punctelor de acces din procesul dezvoltării planificate are implicații evidente pentru *instituționalizarea* științelor sociale ale dezvoltării cât și pentru pozițiile reale de pe care sînt practicate și predate, sociologia și antropologia dezvoltării. Procesul instituționalizării sociologiei și antropologiei dezvoltării poate fi conceput, parafrazînd analiza lui Robert Merton asupra sociologiei științei, ca un proces de „interacțiune intensă dintre identitățile *cognitive* și cele profesionale” ale științelor sociale ale dezvoltării.

Consolidarea „identității noastre cognitive” nu necesită neapărat numai o activitate aplicată, într-o măsură hotărîită, această identitate

cognitivă va depinde de progresul general al *teoriei de bază și al cercetării* în sociologie/antropologie. Într-adevăr, cercetătorii din științele sociale aplicate se pot bizui numai pe cercetarea de bază pentru a avea un sistem distinct de cunoștințe, care să-i ajute să vadă orizonturi mai întinse.

Consolidarea identității profesionale „necesită alte procese”, în acest sens, Merton a atras atenția asupra definiției propuse de Edward Shils care cuprinde, cu meticulozitate dimensiuni de organizare și intelectuale :

„Prin instituționalizarea unei activități intelectuale înțeleg interacțiunea relativ densă de persoane care desfășoară acea activitate. Interacțiunea are o structură : cu cât este mai intensă interacțiunea, cu atât mai mult, structura sa face loc autorității care ia decizii privind estimarea, admiterea, promovarea și alocațiile. Gradul înalt de instituționalizare a unei activități intelectuale are ca rezultat învățarea și organizarea ei controlată. Organizarea reglementează accesul printr-o examinare a calificării, asigură evaluarea organizată a performanței și oferă înlesniri, ocazii favorabile și recompense pentru performanță — de exemplu, studiul, investigații, publicații, posturi, etc. . . . De asemenea, presupune sprijinul organizat al activității din exteriorul instituției propriu-zise și primirea sau utilizarea rezultatelor activității dincolo de frontierele instituției”.

În cazul sociologiei/antropologiei dezvoltării, cel puțin trei procese apar ca foarte necesare : mai întâi, poziția analistului social trebuie să fie instituționalizată în cadrul organizatoric al activităților tehnice, administrative și de dezvoltare ; în al doilea rând, trebuie să aibă loc transformări serioase în modul de pregătire a sociologilor și antropologilor orientați spre activitatea de dezvoltare ; în al treilea rând, este nevoie de o renaștere sociologică în planul de învățământ universitar pentru pregătirea specialiștilor din domeniul tehnic și a economiștilor, în activitatea de dezvoltare.

Atâta timp cât cercetătorii profesioniști din domeniul științelor sociale vor rămâne în afara activităților tehnice și administrative, bătând la uși fizice pentru a obține intrarea intelectuală, utilizarea reală a cunoștințelor sociologice în dezvoltarea planificată va fi împiedicată de mai multe obstacole decât dacă sociologii ar fi cuprinși în respectivele activități.

Includerea lor este necesară pentru reducerea etnocentrismului organizatoric, de ambele părți.

E drept că, anumite organisme au început să instituționalizeze perceperea sociologică, totuși acestea sînt puține la număr. Organizațiile naționale (guvernamentale) și internaționale sînt mult în urmă, cu toată profesiunea de credință și a mandatului dat. De pildă, există multe departamente privind inventarul viu din ministerele agriculturii din toată lumea care, dispun de o mulțime de veterinari ce se ocupă de animale, dar sînt complet lipsite de un personal sociologic pregătit pentru a înțelege organizarea socială a crescătorilor de animale și a populației pastorale și ca atare, de a lucra cu proprietarii de animale. Sociologii care lucrează nemijlocit în mediul rural pot determina aceste organisme să amelioreze situația crescătorilor.

O mare importanță o are participarea intensă a sociologilor și antropologilor indigeni, din țările în curs de dezvoltare, la activitățile de dezvoltare aplicată. Dar, acest lucru este încă departe de a se realiza. În India, de exemplu, și acest lucru este virtual valabil pentru toate țările în curs de dezvoltare, „majoritatea organizațiilor, inclusiv cele care recunosc va-

loarea contribuțiilor antropologice, funcționează fără a dispune de antropologi calificați . . . În mod evident, această situație trebuie să se schimbe, dacă, dezvoltarea dirijată de guvern va obține avantaje datorită cunoștințelor antropologice”.

Nu-mi fac nici-un fel de iluzii că includerea sociologilor sau antropologilor în aspectele tehnice va rezolva toate problemele sociale, dar în absența lor, multe programe rămân neproiectate din punct de vedere social și înregistrează un ritm mare de eșecuri economice, tehnice și socio-politice. Cooperarea în condițiile îngrădirilor disciplinare este destul de greu de realizat; dar, în condițiile unor obstacole birocratice suplimentare, ea devine imposibilă. Consecința nu este numai una de recunoaștere filozofică dar ține și de alocarea resurselor. Specialistul în științe sociale va trebui să fie vioara a doua, după experții tehnici, ceea ce este perfect admisibil; în alte condiții, poate îndeplini rolul conducătorului de proiect; activitatea de dezvoltare armonizată se poate însă obține numai prin eforturile conjugate ale experților tehnici și sociali. Instituționalizarea profesiunilor sociale va crea modele *șablon* de interferență cu alte discipline, sporind calitatea planificării dezvoltării.

Pregătirea universitară a sociologilor și antropologilor va trebui să fie profund restructurată, dacă formarea specialiștilor cu vederi orientate spre acțiune se va face cu responsabilitate. Nu mai este nevoie să repetăm ceea ce s-a spus de multe ori, dar din păcate, institutele universitare de științe sociale răspund destul de încet, acestui imperativ.

Este adevărat că, nu există încă manualele necesare pregătirii unor astfel de sociologi și antropologi, dar, timpul trece. Mai mult chiar, dacă se folosese prilejurile oferite de presiunea cerințelor practice, s-ar putea acumula mult mai repede materialele empirice și analitice pentru a se realiza sinteza lor în manuale.

După experiența mea, acumulată în activitatea pe care o desfășor la Banca Mondială, cit și în diferite țări, pot afirma că, ultimul, dar nu cel din urmă, obstacol pus în fața afluxului cunoștințelor sociologice în activitatea de dezvoltare a fost lipsa de înțelegere a multor experți privind rezultatele pe care științele sociale și ingineria socială le-ar putea avea pentru propriile lor eforturi. Proporțiile acestui obstacol pe scară globală este subestimat. Diferența persistă și se adâncește cu fiecare nouă promoție de absolvenți ai institutelor tehnice, din cauza modului în care experții tehnici sînt formați în școală. Biologii și economiștii, agronomii și veterinarii, planificatorii urbanisti sau cei ce lucrează în domeniul forestier, inginerii din industrie sau irigații care „miine” vor avea de spus un cuvînt greu în proiectarea și executarea programelor de dezvoltare sînt astăzi adesea pregătiți, neținîndu-se seamă de oameni, ca și cum existența lor nu contează, în rezolvarea soluțiilor tehnice. Astfel, acești viitori specialiști ignoră dimensiunile proceselor tehnice/productive din cauza teoriilor și practicilor de pregătire învechite. Experții astfel formați sînt lipsiți de perspectiva socială, cu ajutorul căreia ar putea înțelege propriul lor domeniu tehnic. Astfel, nu sînt pregătiți pentru o viitoare cooperare cu experții din domeniul social, nu știu ce să le ceară acestora și nu sînt conștienți de ceea ce le revine lor ca specialiști tehnicieni, din partea specialiștilor în domeniul social. Pentru a îndrepta acest neajuns nu este suficientă o perioadă de un an-doi, ci cel puțin de o generație.

Dacă totuși va avea loc o renaștere a științelor sociale din punct de vedere al rolului lor în dezvoltare, aceasta nu va fi posibilă pînă ce cunoștințele științelor sociale (nu numai principiile introductive, ci și sociologia sub-ramurii specifice a activității tehnice) nu vor fi răspindite și în rîndul specialiștilor din domeniul tehnic.

Predarea științelor sociale studenților din alte specialități decît sociologia și antropologia este la fel de importantă ca și predarea lor, viitorilor sociologi.

În concluzie, situarea oamenilor în prim plan nu este doar un slogan la modă, ci un program formidabil de activitate în domeniul științelor sociale. De asemenea, este un instrument euristic care ne cere întotdeauna să identificăm în orice intervenție „tehnică”, „financiară” sau „administrativă”, asemănătoare, perspectiva sociologică și variabilele corespunzătoare organizării sociale influențată de respectiva intervenție sau al cărei obiectiv îl constituie. Sociologii trebuie să se confrunte cu „piulițele” și „șuruburile” activităților de dezvoltare, să se mobilizeze ca să lucreze cu problemele terestre și pragmatice ale transpunerii planurilor în realitate, într-un mod profund sociologic. Ei trebuie să coreleze datele, cercetarea orientată spre acțiune, analiza socială, planul de acțiune socială și evaluarea, ca să obțină contribuții sociologice continue și extinse care să depășească simplele declarații.

Modelele de planificare pentru dezvoltarea rurală sînt departe de perfecțiune și cu toate că sociologii trebuie să învețe să lucreze în cadrul existent, trebuie, în același timp să le schimbe în funcție de utilitatea lor. Programele de transformare determinată financiar au nevoie de cunoștințe sociologice și trebuie să cuprindă și variabilele socio-culturale. Resursele financiare nu reprezintă neapărat elementul-cheie al tuturor programelor de dezvoltare. Uneori pot fi cele mai puțin importante. Domeniul punctelor de acces al cunoștințelor și priceperii sociologice ar trebui extins la toate segmentele planificării dezvoltării, de la elaborarea politicii pînă la execuție și evaluare și de la teoretizarea lor pînă la „ingineria socială”. Acțiunea socială trebuie proiectată cu multă hotărîre.

Gama tradițională de produse utilizabile, create de specialiștii în științe sociale este încă destul de redusă și insuficientă; metodologiile de acțiune de perspectivă ar trebui să îmbogățească acest domeniu. Dacă acțiunea însuflețită este însoțită de o metodologie socială, atunci participarea va fi susținută mai eficient. Noile orientări din domeniul cercetării sînt mult mai interdisciplinare decît cele vechi și merită să fie sprijinite de specialiștii în științele sociale orientate spre dezvoltare. Problemele teoretice de predare trebuie să se îmbunătățească, pentru a se evita apariția unor noi serii de sociologi nepregătiți. Aceste transformări cît și noile orientări spre intensificarea legăturii de acțiune a științelor sociale, vor avea ca rezultat un răspuns mai bun la chemarea fundamentală a științelor sociale : nu numai de a analiza și explica, dar și de a sprijini transformarea structurii societății.